

ગુજરાતના આદિમજૂથો

પ્રસ્તાવના :

ગુજરાતમાં આદિવાસીની મુખ્ય વસતિ ૧૪ જિલ્લા અને ૪૯ તાલુકાઓમાં વસવાટ કરે છે. જે બનાસકાંઠા જિલ્લાના દાંતા તાલુકાથી લઈ ડાંગ સુધીના સાતપુડા પર્વતનો વિસ્તાર એ આદિવાસી સમાજનો એક મહત્વનો હિસ્સો છે. જેમાં રાજ્યની કુલ વસતિમાં ૧૪.૭૫ ટકા આદિવાસી વસતિની ૨૬ જાતિ એકસાથે કે છૂટાછવાયા વસવાટ કરે છે. સૌરાષ્ટ્ર વિસ્તારમાં જૂનાગઢ, ગીર, બરડા અને આલેયના વિસ્તારમાં સીદ્દી, રબારી, ભરવાડ અને અમદાવાદ તેમજ સુરેન્દ્રનગર જિલ્લામાં નળસરોવરની આસપાસ પઢાર આદિવાસી જાતિની વસતિ વસવાટ કરે છે.

આદિવાસી જાતિઓમાં પણ કેટલીક જાતિઓ સામાજિક, આર્થિક અને શૈક્ષણિક રીતે પછાત જોવા મળે છે. આવી જાતિઓના વિકાસ માટે પાંચમી પંચવર્ષીય યોજનાની શરૂઆતમાં ભારત સરકારના કલ્યાણ મંત્રાલય દ્વારા આદિમજૂથની જાતિઓનાં કલ્યાણ વિષય પર જાન્યુઆરી ૧૯૭૫માં એક વર્કશોપ યોજવામાં આવેલ હતો. ઓક્ટોબર ૧૯૭૬માં કમિશ્નરશ્રીઓ તેમજ મુખ્યમંત્રીશ્રીઓની મળેલ બેઠકમાં પણ આ બાબતે ચર્ચા કરવામાં આવી હતી અને ત્યારબાદ તેના સંદર્ભમાં આદિવાસી જાતિઓમાંથી આદિમજૂથ જાહેર કરવા પાત્ર જાતિઓ બાબતે જરૂરી માર્ગદર્શક સૂચનાઓ તથા તેમના વિકાસ માટે પ્રોજેક્ટ રિપોર્ટ તૈયાર કરવાની સૂચનાઓ ભારત સરકારના કલ્યાણ મંત્રાલય દ્વારા આપવામાં આવી હતી. જેમાં આદિમજૂથની જાતિઓ નક્કી કરવા માટે નીચે મુજબના ધોરણો નક્કી કરવામાં આવ્યાં હતા. (૧) શિક્ષણનું ઓછામાં ઓછું પ્રમાણ (૨) સ્થગિત અથવા ઘટતી વસતિ (૩) યાંત્રીકરણ વગરની પ્રાથમિક કક્ષાની કૃષિ વ્યવસ્થા (ટેકનોલોજીની પૂર્વની કૃષિ કક્ષા) અને આર્થિક પછાતતા જેવા ધોરણોને ધ્યાનમાં રાખીને હાલમાં ભારતની જુદી જુદી આદિવાસી જાતિઓમાંથી ૭૫ આદિવાસી જાતિઓને આદિમજૂથની જાતિઓમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

અભ્યાસના હેતુઓ :

1. રાજ્યની આદિવાસી વસતિ ધરાવતા વિસ્તારોમાં આદિમજૂથની વસતી-વિસ્તાર અને તેની જાણકારી મેળવવી.
2. આદિમજૂથની વસતિ ધરાવતા વિસ્તારો, વસવાટના ગામોમાં તેમને મળતી સુવિધાઓ, ગામ અને વસવાટ સુધીની પાયાની સુવિધાઓ ચકાસવી. આદિમજૂથની વસતિ ધરાવતા દરેક ગામમાં આદિમજૂથ માટેની પ્રાપ્ય સુવિધાઓની સાથે તેમની જરૂરિયાત અંગે જોવું.
3. આદિમજૂથના આરોગ્ય વિષયક, શૈક્ષણિક અને વિકાસની અલગ અલગ યોજનાઓથી માહિતગાર છે કે કેમ તે જાણવું તેમજ યોજનાકીય માહિતીથી વાકેફ થાય તે માટે શું કરી શકાય તે અંગે સૂચન મેળવવા.
4. આદિમજૂથને મળતી લોન/સહાય અને અન્ય લાભોથી પરિચિત છે કે કેમ ? તે જાણવું

5. આદિમજૂથોની અર્થવ્યવસ્થા અને રોજગારીની સ્થિતિ ચકાસવી.
6. આદિમજૂથો શિક્ષણની બાબતે ખૂબજ પછાત છે અને રહ્યા છે. ત્યારે દરેક આદિમજૂથના બાળકો માટે વિશેષ શું કરી શકાય તે જોવાનો ઉદ્દેશ છે.
7. રાજ્યમાં આદિવાસી બહેનો માટેની સ્ત્રી સશક્તિકરણની યોજનાઓ, સ્વસહાય જૂથો સાથે આદિમજૂથની બહેનો જોડાયેલી છે કે કેમ તે જાણી તેમની આ ક્ષેત્રે સંગઠન શક્તિને બળ મળે તેવા પ્રયાસો કરવા.
8. આદિમજૂથને રોજગારી માટે કરવા પડતા સ્થળાંતર અંગેની જાણકારી મેળવવી.
9. આદિમજૂથોના પ્રશ્નોને અલગ તારવી તેના શું ઉકેલ હોઈ શકે તે જાણી સૂચનો કરવા.

સમષ્ટિ/વિશ્વ વ્યાપ

પ્રસ્તુત અભ્યાસનું કાર્યક્ષેત્ર એ ગુજરાતમાં વસવાટ કરતા આદિમજૂથના કુટુંબો છે. વર્ષ ૨૦૧૪-૧૫માં ગુજરાત રાજ્યમાં ૧૯ જિલ્લાઓ, ૫૩ તાલુકાઓ અને ૬૫૭ ગામોમાં આદિમજૂથના કુટુંબો વસવાટ કરે છે. ૬૫૭ ગામોમાં ૨૭,૧૪૦ આદિમજૂથના કુટુંબો ૧૨૪૮૮૧ આદિમજૂથની વસ્તી છે. આ સંશોધનમાં ૬૫૭ ગામોમાં વસવાટ કરતા ૨૭,૧૪૦ આદિમજૂથના કુટુંબો એ પ્રસ્તુત અભ્યાસની સમષ્ટિ/વિશ્વ વ્યાપ છે. આ અભ્યાસ એ સેસન્સ સર્વે હોવાથી ગુજરાત રાજ્યમાં ૧૯ જિલ્લાઓમાં નિવાસ કરતા તમામ ૨૭,૧૪૦ આદિમજૂથના કુટુંબોને સમષ્ટિમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

ગૌણ માહિતી :

સંશોધનના દરેક હેતુની સિધ્ધિ માટે સૌ પ્રથમ અભ્યાસની શરૂઆતમાં કેન્દ્ર દ્વારા આદિમજૂથ માટે થયેલ સંશોધન અભ્યાસને સાથે રાખી, ૨૦૦૧, ૨૦૦૫ દરમિયાન થયેલ સંશોધન અહેવાલ વાંચન માટે ગ્રંથાલયનો ઉપયોગ કરી ૬૫૭ ગામોની યાદી મેળવી. યાદીને સાથે રાખી જે તે વર્ષમાં થયેલ સર્વેક્ષણ મુજબ કુટુંબોનો સંપર્ક કરવા અને નવા કુટુંબો તેમજ નવા વસવાટી ગામોને આવરી લઈ અભ્યાસ પૂર્ણ કરવામાં આવ્યો.

મુલાકાત અનુસૂચિ :

આદિમજૂથની વસતિ ધરાવતા ૬૫૭ ગામોના ૨૭૧૪૦ કુટુંબોની વ્યક્તિગત મુલાકાત લઈને અનુસૂચિના ઉપયોગથી પ્રસ્તુત અભ્યાસ સંબંધિત વિગતો મેળવવામાં આવી છે. ઉત્તરદાતાના કુટુંબની વિગતો (કુટુંબની સભ્ય સંખ્યા, સભ્યોની ઉંમર, સભ્યોની અર્થોપાર્જનની પ્રવૃત્તિઓ), જમીન, જમીનમાં ઉપલબ્ધ સુવિધાઓ, તેમના મુખ્ય વ્યવસાયની સાથે ગૌણ વ્યવસાયની વિગતો, અર્થોપાર્જનના સાધનોમાંથી થતા આવક-ખર્ચ, વપરાશી ખર્ચ, દેવું, તેમના માટે સરકાર દ્વારા હાથ ધરેલી યોજનાઓ, યોજનાઓ થકી આવેલ પરિવર્તન, તપાસવા અનુસૂચિ દ્વારા માહિતી મેળવવામાં આવી.

નિરીક્ષણ :

અભ્યાસ દરમિયાન કુટુંબોની મુલાકાતની સાથે નિરીક્ષણ દ્વારા પણ તેમના મકાન, ઘરવખરી, મકાનની રચના, ઘરવપરાશનાં ઉપયોગી વાસણોની વિગતો વડે અનુસૂચિમાં દર્શાવેલ સ્ત્રોતની સાથે પૂર્તતા કરેલ છે.

માહિતીનું વિશ્લેષણ :

આદિમજૂથની વસતિ ધરાવતા જિલ્લા, તાલુકા અને ઊંડાણના વિસ્તારોમાંથી મેળવેલ માહિતીનું કોષ્ટકીકરણ અને વિશ્લેષણ કરી આદિમજૂથની વસતિવાળા દરેક ગામને વિકાસના પ્રવાહમાં જોડવા શું કરી

શકાય તેનું વિશ્લેષણાત્મક રીતે રજૂ કરી, નકકી કરેલ ઉદ્દેશ્ય ફળિભૂત થાય છે કે કેમ ? તેની ચકાસણી કરી માહિતીને ક્રમબદ્ધ રીતે જુદા જુદા પ્રકરણોમાં દર્શાવવામાં આવી છે.

ગુજરાતમાં આદિમજૂથ :

જાતિ	કુટુંબ	વસતિ	વિસ્તાર
કાથોડી	૩૩૮૮	૧૫૬૪૬	સાબરકાંઠા, નર્મદા, ડાંગ, સુરત અને તાપી
કોલયા	૯૮૯૮	૪૭૬૮૬	નવસારી, વલસાડ, સુરત અને તાપી
સીદી	૨૩૩૫	૧૦૯૯૯	સુરેન્દ્રનગર, રાજકોટ, જામનગર, જૂનાગઢ, અમરેલી અને ભાવનગર
પઢાર	૫૫૨૨	૨૬૭૩૯	અમદાવાદ અને સુરેન્દ્રનગર
કોટવાળિયા	૫૯૯૭	૨૩૮૧૧	નર્મદા, નવસારી, ડાંગ, વલસાડ, સુરત અને તાપી
કુલ	૨૭૧૪૦	૧૨૪૮૮૧	૧૯ જિલ્લા, ૫૯ તાલુકા અને ૬૫૭ ગામ

કુલ વસતિ ૧,૨૪,૮૮૧માં કોટવાળિયાની કુલ વસતિ ૧૯.૧ ટકા, કોલયાની કુલ વસતિ ૩૮.૨ ટકા, કાથોડીની કુલ વસતિ ૧૨.૫ ટકા, સીદીની કુલ વસતિ ૮.૮ ટકા અને પઢારની કુલ વસતિ ૨૧.૪ ટકા છે.

અભ્યાસમાં આદિમજૂથની કુલ વસતિ ૧,૨૪,૮૮૧ની હતી. જેમનું વયજૂથ જોઈએ તો આદિમજૂથની કુલ વસતિમાં ૧૩.૯ ટકા સભ્યો ૦ થી ૬ વર્ષની વય ધરાવતા હતા. ૭ થી ૧૪ વર્ષની વયજૂથમાં ૧૭.૯ ટકા સભ્યો, ૧૫ થી ૨૫ વર્ષની વયજૂથમાં કુલ ૨૦.૪ ટકા સભ્યો, ૨૬ થી ૩૫ વર્ષની વયજૂથ ધરાવતા કુલ ૧૮ ટકા સભ્યો, ૩૬ થી ૫૦ વર્ષની વયજૂથ ધરાવતા ૧૮ ટકા અને ૫૧ થી ઉપરની વયજૂથ ધરાવતા સભ્યોની સંખ્યા ૧૧.૮ ટકા હતી.

શિક્ષણ :

ગુજરાતમાં કુલ વસતિમાં ૭૪.૦૩ ટકા સાક્ષરતા છે, જ્યારે આદિવાસીઓમાં શિક્ષણનું પ્રમાણ ૬૨.૪૮ ટકા અને આદિમજૂથમાં ૪૫.૦૨ ટકા છે. જેમાં પુરુષોમાં ૫૦.૬૪ અને સ્ત્રીઓમાં ૩૯.૨૮ ટકા છે.

આદિવાસી કેન્દ્ર દ્વારા કરવામાં આવેલ આદિમજૂથ બેઈઝ લાઈન સર્વે મુજબ કુલ વસતિ ૧,૨૪,૮૮૧ની હતી. જેમાં ૭.૯ ટકા ૦ થી ૬ વર્ષની વય ધરાવતા બાળકો, ૫૦.૭ ટકા સભ્યો અભણ, ૧૯.૧ ટકા સભ્યોએ શિક્ષણ પૂર્ણ કરેલ હતું અને ૨૨.૩ ટકા સભ્યોનું શિક્ષણ ચાલુ હતું, જાતિવાર સાક્ષરતા જોઈએ તો કોટવાળિયા જાતિમાં ૪૨.૦૧ ટકા, કોલયા જાતિમાં ૪૭.૬૭ ટકા, કાથોડી જાતિમાં ૩૮.૦૮ ટકા, સીદી જાતિમાં ૭૦.૬૨ ટકા અને પઢાર જાતિમાં ૩૬.૦૫ ટકા છે.

વ્યવસાય :

અભ્યાસમાં ખેતી કરતા ૧૫૫૨૧ (૧૨.૪૩ ટકા), ખેતમજૂરી કરતા ૧૭૧૧૦ (૧૩.૭૦ ટકા) વ્યક્તિઓ, છૂટક મજૂરી કરતા ૧૪૫૫૦ (૧૧.૬૫ ટકા) વ્યક્તિઓ અને વાંસકામ કરતા ૧૦૫૦૫ (૮.૪૧ ટકા) વ્યક્તિઓ જોવા મળે છે. જાતિવાર વ્યવસાય જોઈએ તો

અહીં જોઈ શકાય છે કે આદિમજૂથ સમાજ માત્ર મજૂરી નહિ પરંતુ અન્ય વ્યવસાય પણ કરતો થયો છે. ૨૦૦૧માં મજૂરી (ખેતમજૂરી + છૂટકમજૂરી) કરતા ૧૬૫૧૬ (૭૯.૫૭ ટકા) કુટુંબો હતા, જ્યારે ૨૦૦૫માં ૪૯૨૧૮ (૪૫.૦૬ ટકા) લોકો મજૂરી કરતા જોવા મળ્યા હતા. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં ૩૧૬૬૦ (૨૫.૩૫ ટકા) વ્યક્તિઓ મજૂરી કરતા જોવા મળેલ છે. આ પરથી કહી શકાય કે આદિમજૂથ જાતિ મજૂરીના વ્યવસાય તરફથી અન્ય વ્યવસાય કરતી થઈ છે.

ક્રમ	આદિમજૂથ	વ્યવસાય
૧.	કોટવાળિયા	ખેતી, ખેતમજૂરી, પશુપાલન, બાંધકામ-મજૂરી, વાંસકામ-વાંસનું ફર્નિચર બનાવવા, વાંસની વિવિધ વસ્તુઓ બનાવવી, સ્થળાંતર અને રોજગારી, નોકરી
૨.	કાથોડી	મુખ્ય વ્યવસાય ખેરના વૃક્ષો ઉપલબ્ધ હોય ત્યાં કાથાનો વ્યવસાય, ખેતીમજૂરી, બાંધકામની મજૂરી, વેપાર પરિવહન, માઈનીંગકામ, નાના-નાના ગૃહઉદ્યોગ, જંગલ ગૌણપેદાશ એકઠી કરવી, છૂટકમજૂરી.
૩.	કોલધા	દોરડાં બનાવવાં, ટોપલાં-ટોપલી બનાવવા, પશુપાલન-સરકારી યોજના હેઠળ મળેલાં દૂધાળાં ઢોર થકી દૂધનો વ્યવસાય, જંગલમજૂરી, છૂટકમજૂરી, નોકરી
૪.	સીદી	ખેતી, ખેતમજૂરી, પશુપાલન, ખલાસી તરીકેની કામગીરી (મત્સ્ય ઉદ્યોગમાં-ખારવાઓ સાથે) પરિવહન, નોકરી.
૫.	પઢાર	ખેતી, ખેતમજૂરી, માટીકામ, વેપાર, પશુપાલન, માટીકામ માટે સ્થળાંતર કરી રોજગારી મેળવવી, નોકરી.

કુલ ૨૭૧૪૦ કુટુંબોમાંથી ૫૯૭૮ (૨૨.૦૩ ટકા) કુટુંબો જમીન માલિકી ધરાવતા હતા. જેમાં સૌથી વધુ વલસાડ જિલ્લામાં ૩૬૦૫ (૫૮.૩૪ ટકા) કુટુંબો જમીનમાલિકી ધરાવતા હતા. નવસારીમાં ૮૪૦ (૨૩.૭૦ ટકા), અમદાવાદમાં ૫૮૧ (૨૬.૩૬ ટકા) અને ભરૂચ તથા સુરત જિલ્લામાં અનુક્રમે ૧ અને ૨ કુટુંબો જમીન માલિકી ધરાવતા જોવા મળ્યા છે.

કુલ ૨૭૧૪૦ કુટુંબોમાંથી ૩૯૯૦ (૧૪.૭૦ ટકા) કુટુંબો પશુપાલનનો વ્યવસાય કરે છે. જે પરથી કહી શકાય કે આદિમજૂથ સમાજ ખેતી અને મજૂરી સાથે પશુપાલનનો વ્યવસાય પણ કરતો થયો છે. જેના મુખ્ય કારણોમાં ડેરી વિકાસ એટલે કે અંતરિયાળ વિસ્તારોમાં ડેરીની સુવિધા ઉભી થઈ અને સરકાર દ્વારા પશુપાલનના વ્યવસાય માટે ગાય કે ભેંસની સહાય આપવામાં આવે છે. જેમાં માત્ર ૧૦ ટકા રકમ લાભાર્થીએ

ભરવાની હોય છે અને ૯૦ ટકા રકમ સરકાર તરફથી સહાય મળે છે. પશુપાલનનો વ્યવસાય કરવાથી આવકની સ્થિરતા જળવાતી હોવાથી લોકો આ વ્યવસાય વધુ સ્વીકારતા થયા છે.

કુટુંબના આર્થિક જીવનને અસર કરતું મહત્વનું પરિબલ આવક છે. શક્ય તેટલી ઊંચી આવક પ્રાપ્તિ માટે પ્રત્યેક કુટુંબ કાર્યશીલ રહે છે. આદિવાસી કુટુંબો આવકના મર્યાદિત સાધનો ધરાવતાં તેમજ એક વ્યવસાય પર આધાર રાખવાને બદલે ખેતી, ખેતમજૂરી, છૂટકમજૂરી, વેપાર ધંધો, પશુપાલન જેવા અનેક વ્યવસાયો પર આધાર રાખે છે. આમ છતાં આવક બહુ જ ઓછી જોવા મળે છે.

કુલ ૨૭૧૪૦ કુટુંબોમાંથી સૌથી વધુ ૧૫૬૩૯ કુટુંબોની માસિક આવક ૩૦૦૦ રૂપિયા સુધીની જોવા મળી છે, ૩૦૦૧ થી ૫૦૦૦ સુધીની માસિક આવક જોવા મળી હોય તેવા ૮૨૨૦ કુટુંબો, ૫૦૦૧ થી ૭૦૦૦ સુધીની માસિક આવક જોવા મળી હોય તેવા ૧૮૪૦ કુટુંબો, ૭૦૦૧ થી ૧૦૦૦૦ સુધીની માસિક આવક જોવા મળી હોય તેવા ૮૮૧ અને ૧૦૦૧ રૂપિયા કરતા વધુ માસિક આવક જોવા મળી હોય તેવા ૫૬૦ કુટુંબો જોવા મળ્યા છે.

૨૦૦૫માં સરેરાશ વાર્ષિક આવક ૨૪૩૩૬ રૂપિયા જોવા મળી હતી. એટલે કે માસિક આવક ૨૦૨૮ હતી. જ્યારે પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં સરેરાશ માસિક આવક જોઈએ ૩૫૧૫ રૂપિયા જોવા મળી છે.

મહત્વના તારણો :

- (1) ૦-૧૪ વર્ષની વયજૂથમાં ૩૧.૮૬ ટકા વસતિ છે. જેના આધારે કહી શકાય છે કે અભ્યાસ ક્ષેત્રના ગામોમાં ૦ થી ૧૪ વર્ષની વયજૂથમાં વસતિ ઘટતી જોવા મળે છે.
- (2) અભ્યાસમાં ૧૦૦૦ પુરુષોમાં ૯૭૭ સ્ત્રીઓ જોવા મળી છે. જે રાજ્યમાં આદિવાસીમાં જોવા મળતા સ્ત્રી પ્રમાણની નજીક છે.
- (3) ૨૭૧૪૦ કુટુંબોમાંથી કોલઘા જાતિના ૯૮૯૮ (૩૬.૪૭ ટકા), સીદી જાતિના ૨૩૩૫ (૮.૬૦ ટકા) કુટુંબો, કાથોડી જાતિના ૩૩૮૮ (૧૨.૪૮ ટકા) અને કોટવાળિયા જાતિના ૫૯૯૭ (૨૨.૦૯ ટકા) કુટુંબો જોવા મળ્યા છે.
- (4) સરેરાશ કુટુંબ કદ ૪.૬૦ નું જોવા મળેલ છે.
- (5) પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં ૪૫.૦૨ ટકા સાક્ષરતા જોવા મળી હતી. જેમાં પુરુષોમાં ૫૦.૬૯ ટકા અને સ્ત્રીઓમાં ૩૯.૨૮ ટકા સાક્ષરતા જોવા મળી હતી.
- (6) કુલ વસતિમાંથી ૨૨.૩૪ ટકા અભ્યાસ ચાલુ હોય તેવા જોવા મળ્યા હતા. જેમાં ૧૪૭૬૭ કુમાર અને ૧૩૧૩૫ કન્યાઓ હતી. કુલ વસતિમાંથી ૨૭૯૦૨ વ્યક્તિઓનું શિક્ષણ હાલમાં ચાલુ છે.
- (7) જાતિ પ્રમાણે સાક્ષરતા જોઈએ તો કાથોડી જાતિમાં ૩૮.૦૮ ટકા, સીદી જાતિમાં ૭૦.૬૨ ટકા, કોલઘા જાતિમાં ૪૭.૬૨ ટકા, કોટવાળિયા જાતિમાં ૪૨.૦૧ ટકા અને પઢાર જાતિમાં ૩૬.૦૫ ટકા જોવા મળી છે.
- (8) ૨૭૧૪૦ કુટુંબોમાંથી ૨૬૫૬૬ (૯૭.૮૯ ટકા) કુટુંબો પાસે મકાન પોતાની માલિકીના છે, જ્યારે ૫૭૪ (૨.૧૧ ટકા) કુટુંબો પાસે પોતાની માલિકીના મકાન નથી.
- (9) પીવાના પાણીની સુવિધામાં ફળિયામાં હેન્ડપંપની સુવિધા ૧૩૨૯૬, ફૂવા દ્વારા ૫૪૮૪, બોરવેલ દ્વારા ૨૩૩૨ અને ઘરમાં નળ હોય તેવા ૧૧૬૮૨ કુટુંબો જોવા મળ્યા હતા

- (૧૦) ૨૧૦૫૫ (૭૭.૫૮ ટકા) ઉત્તરદાતાઓના મકાનમાં વીજળીની સુવિધા જોવા મળી છે, જ્યારે ૬૦૮૫ (૨૨.૪૨ ટકા) ઉત્તરદાતાઓના મકાનમાં વીજળીની સુવિધા જોવા મળી ન હતી.
- (૧૧) છૂટક મજૂરી કરતા ૧૪૫૫૦ (૧૧.૬૫ ટકા), ખેતી કરતાં ૧૫૫૨૧ (૧૨.૪૩ ટકા), ખેતમજૂરી કરતા ૧૭૧૧૦ (૧૩.૭૦ ટકા), વાંસકામ કરતા હોય તેવા ૧૦૫૦૫ (૮.૪૧ ટકા) સભ્યો જોવા મળ્યા છે.
- (૧૨) કુલ ૨૭૧૪૦ કુટુંબોમાંથી ૫૯૭૮ (૨૨.૦૨ ટકા) ઉત્તરદાતા ખેતી માટેની જમીન માલિકી ધરાવતા હતા.
- (૧૩) કુલ ૨૭૧૪૦ કુટુંબોમાંથી ૩૯૯૦ (૧૪.૭૦ ટકા) કુટુંબો પશુપાલનનો વ્યવસાય કરે છે.
- (૧૪) વાર્ષિક આવક ૧ થી ૧૨,૦૦૦ રૂપિયા સુધીની હોય તેવા ૬૦૭ (૨.૨૪ ટકા) કુટુંબો, ૧૨,૦૦૧ થી ૨૪,૦૦૦ રૂપિયા સુધીની આવક મેળવતા ૫૭૦૮ (૨૧.૦૩ ટકા) કુટુંબો, ૨૪,૦૦૧ થી ૩૬,૦૦૦ રૂપિયા સુધીની હોય તેવા ૯૩૦૯ (૩૪.૩૦ ટકા) અને ૩૬,૦૦૧ થી ૪૮,૦૦૦ સુધી હોય તેવા ૫૨૬૪ (૧૯.૩૯ ટકા) અને ૪૮,૦૦૧ થી વધુ વાર્ષિક આવક હોય તેવા ૬૨૩૭ (૨૨.૯૮ ટકા) કુટુંબો છે.
- (૧૫) કુલ ૨૭૧૪૦ કુટુંબોમાંથી ૧૧૯૮૫ (૪૪.૧૬ ટકા) કુટુંબોમાંથી સ્થળાંતર થતું જોવા મળે છે
- (૧૬) ૨૭૧૪૦ કુટુંબોમાંથી ૯૩૨૦ (૩૪.૩૪ ટકા) કુટુંબોને સરકાર તરફથી યોજનાકીય સહાય મળેલ છે.
- (૧૭) કુલ ૨૭૧૪૦ ઉત્તરદાતાઓમાંથી ૮૯૭૫ (૩૩.૧ ટકા) ઉત્તરદાતાઓને વનઅધિકાર અધિનિયમ વિશેની જાણકારી છે.
- (૧૮) આદિમજૂથ સમાજની મુખ્ય જરૂરિયાતોમાં,

૧. રોજગારી માટેની જરૂરિયાત જણાવી હોય તેવા ૨૬૨૮૦ કુટુંબો,
૨. ખેતી માટે જમીનની જરૂરિયાત જણાવી હોય તેવા ૧૩૯૪૩ કુટુંબો,
૩. આવાસ માટેની જરૂરિયાત જણાવી હોય તેવા ૭૪૦૦ કુટુંબો,
૪. ખેતીના સાધનોની જરૂરિયાત જણાવી હોય તેવા ૪૬૨૪ કુટુંબો,
૫. સ્વરોજગારીના સાધનોની જરૂરિયાત જણાવી હોય તેવા ૯૧૦૮ કુટુંબો
૬. સિલાઈ મશીનની જરૂરિયાત જણાવી હોય તેવા ૬૯૫ કુટુંબો,
૭. મંડપ ડેકોરેશનની જરૂરિયાત જણાવી હોય તેવા ૯૭૮ કુટુંબો,
૮. દુકાન માટેની જરૂરિયાત જણાવી હોય તેવા ૧૧૧૪ કુટુંબો,
૯. સિંચાઈની સુવિધાની જરૂરિયાત જણાવી હોય તેવા ૫૯૫૨ કુટુંબો જોવા મળ્યા છે.

સૂચનો :

- (૧) આદિમજૂથ કુટુંબોમાં ૦ થી ૧૪ વર્ષની વયજૂથમાં ૩૧.૮૬ ટકા વસતિ છે. આ પરથી આવનાર વર્ષોમાં તેમના શિક્ષણ માટે શાળા, શિક્ષકો અને રોજગારી માટે આયોજન જેવી ભવિષ્યમાં હાથ ધરવાના રાજ્યઘોષિત જવાબદારીઓ વહન કરવા રાજ્યે શું કરવું જરૂરી છે તે જણાઈ આવશે
- (૨) ૫૭૪ કુટુંબો પાસે આવાસ પોતાની માલિકીના નથી. આ કુટુંબોને આવાસ સુવિધા અંતર્ગત આવાસ આપવા જોઈએ.
- (૩) ૬,૦૮૫ કુટુંબોના ઘરે વીજળીની સુવિધા જોવા મળી નથી. આ કુટુંબોને સત્વરે વીજળીની સુવિધા પૂરી પાડવી જોઈએ.

- (4) પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં પુરુષોમાં ૫૦.૬૪ ટકા અને સ્ત્રીઓમાં ૩૯.૨૮ ટકા સાક્ષરતા જોવા મળી છે. આથી સ્ત્રી સાક્ષરતા વધે તે માટે સઘન પ્રયત્નો થવા જોઈએ.
- (5) આદિમજૂથ જાતિઓમાં કન્યા કેળવણી વૃદ્ધિ માટે કન્યા આશ્રમશાળાઓ શરૂ કરવી જોઈએ.
- (6) નોકરી અને શિક્ષણમાં આદિજાતિ માટે જે અનામત છે તેમાં આદિમજૂથને અગ્રિમતા મળવી જોઈએ.
- (7) આદિમજૂથ કુટુંબોમાં શિક્ષણને અસર કરતું મહત્વનું પરિબલ સ્થળાંતર છે. આ લોકો બહારગામ મજૂરી માટે જતા હોવાથી પોતાનાં બાળકોને ભણાવી શકતા નથી. આથી જે જિલ્લાઓમાં આદિમજૂથની વસતિ વધારે હોય ત્યાં આદિમજૂથના બાળકો માટે આશ્રમશાળા ખોલવી જોઈએ જેથી ત્યાં રહીને તેઓ શિક્ષણ લઈ શકે.
- (8) શિક્ષણ સાથે આદિમજૂથના બાળકો પોતાનાં પગ પર ઉભા રહી રોજગારી મેળવી શકે તે માટે આદિમજૂથની આશ્રમશાળાઓમાં સુથારી, લુહારી, ઈલેક્ટ્રીક કામ જેવાં ઉદ્યોગોને ખેતીની સાથે સ્થાન આપવું જોઈએ.
- (9) આદિમજૂથોમાં શિક્ષણનું પ્રમાણ જેમ જેમ કક્ષા વધે છે તેમ ઘટતું જાય છે. સ્નાતક, અનુસ્નાતક અને ટેકનિકલ શિક્ષણમાં ખૂબજ જૂજ પ્રમાણ જોવા મળ્યું છે. માટે આ કક્ષાઓમાં તેમનું પ્રમાણ વધે તે માટે તેમને તાલુકા અને જિલ્લા કક્ષાએ શિક્ષણની સુવિધા પૂરી પાડવી જોઈએ. આ ઉપરાંત માધ્યમિક, ઉચ્ચત્તર માધ્યમિક, સ્નાતક, અનુસ્નાતક જેવા શિક્ષણમાં જોડાયેલા બાળકનાં વાલીને પ્રોત્સાહનરૂપે આર્થિક સહાય આપવી જોઈએ.
- (10) આ વિસ્તારમાં મોબાઈલવાન (ફરતા દવાખાના)ની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ અથવા સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓને આર્થિક સહાય દ્વારા આવા દવાખાનાઓ ચલાવવા પ્રોત્સાહિત કરવા જોઈએ.
- (11) આદિમજૂથના જે કુટુંબોની જમીન વારસાઈ કરવાની બાકી હોય તેવા કુટુંબોની જમીનની વારસાઈ કરવામાં તેમને માર્ગદર્શન આપી અને જરૂરી મદદ કરી જમીન વારસાઈ કરાવવી જોઈએ.
- (12) જે કુટુંબો પાસે સિંચાઈની વ્યવસ્થા નથી તેવા કુટુંબોને સરકાર દ્વારા સિંચાઈ માટેની યોજના અંતર્ગત સહાય કરવી જોઈએ.
- (13) પશુપાલનના વ્યવસાયના વિકાસ માટે કુટુંબોની જરૂરિયાત પ્રમાણે પશુઓની સહાય આપવી જોઈએ.
- (14) સ્થળાંતર કરતા કુટુંબોને સ્થળાંતરના સ્થળે પૂરતી પ્રાથમિક સુવિધાઓ મળી રહે તેવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.
- (15) સ્થળાંતર કરતા કુટુંબોને સ્થાનિક સ્તરે રોજગારી મળે તેવું આયોજન કરવું જોઈએ.
- (16) સરકાર દ્વારા ખાસ આદિમજૂથો માટે ચાલતી યોજનાઓનો પ્રચાર-પ્રસાર કરવો જોઈએ.
- (17) સહાય મેળવવા માટેના જરૂરી દસ્તાવેજો એક જ સ્થળેથી મળે તેવું આયોજન કરવું જોઈએ.
- (18) આદિમજૂથ કુટુંબોને સહાય તેમની જરૂરિયાત પ્રમાણે આપવી જોઈએ.

સંદર્ભસૂચિ

I.	ડૉ.આયંગાર સુદર્શન	૨૦૦૪-૦૫	ગુજરાતના આદિવાસીઓના વિકાસલક્ષીપ્રશ્નો, a. નિયામક, સેન્ટર ફોર સોશિયલ સ્ટડીઝ, સુરત
II.	તડવી ભરત એમ.	૨૦૦૫	તડવી આદિવાસીઓની સંસ્કૃતિ ગઈકાલે અને આજે, a. એક સમાજશાસ્ત્રીય અધ્યયન, b. પીએચ.ડી. શોધનિબંધ
III.	દેસાઈ ઉર્મિલાબેન	૧૯૭૬	સાંસ્કૃતિક માનવશાસ્ત્ર(ભારતીય આદિમજાતિ સંસ્થાઓ), રચના પ્રકાશન, a. અમદાવાદ
IV.	નાયક ઠાકોરભાઈ અને ગૌરીશભાઈ	૧૯૮૦	ગુજરાતના સીદી જાતિનો-સામાજિક પંડ્યા આર્થિક અભ્યાસ, a. આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ કેન્દ્ર, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ.
V.	પટેલ ચંદ્રકાન્ત	૧૯૮૮	કોટવાળિયા વાંસ યોજનામૂલ્યાંકન, આદિવાસી . સંશોધન અને તાલીમ કેન્દ્ર, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, a. અમદાવાદ
VI.	પટેલ જે.સી.	૧૯૯૬	ગુજરાતના કોલઘા આદિવાસીઓનો a. સમાજશાસ્ત્રીય અભ્યાસ, પીએચ.ડી. શોધ નિબંધ, સરદારપટેલ યુનિવર્સિટી, વલ્લભવિદ્યાનગર.
VII.	પટેલ ભીખાભાઈ સો.	૨૦૦૧	આદિવાસીઓ : એક દૃષ્ટિક્ષેપ, આદિવાસી a. સંશોધન અને તાલીમ કેન્દ્ર, ગુજરાતવિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ.
VIII.	પંડ્યા ગૌરીશભાઈ	૧૯૮૦	પરિવર્તન પામતા ગુજરાતના આદિવાસી a. ગામો, જિ.સુરત
IX.	બારોટ નિલેશ	૨૦૦૨	આદિવાસી પેટાચોજનાની ગીરના સીદી a. આદિવાસીઓ પર અસર, પીએચ.ડી. શોધનિબંધ, સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી
X.	બ્રહ્મભટ્ટ અશ્વિન	૧૯૯૮	આદિવાસી અર્થવ્યવસ્થા(સાબરકાંઠા જિલ્લાના a. “કાથોડી” આદિમજૂથનું અર્થશાસ્ત્રીય અધ્યયન)સંકલિત આદિજાતિ વિકાસ પ્રાયોજના, સાબરકાંઠા, ગુજરાત.

XI.	રાવ હેમિક્ષા	૧૯૮૦	જામનગરના સીદીઓ, એમ.ફિલ.નો a. શોધનિબંધ, ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ.
XII.	શાહ વિમલ	૧૯૬૪	આદિવાસીઓના પ્રશ્નો, ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, a. અમદાવાદ.
XIII.	શાહ વિમલ	૧૯૬૬	ગુજરાતના આદિવાસીઓ, આદિવાસી a. સંશોધન અને તાલીમ કેન્દ્ર, ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ.
XIV.	શાહ એ.જી.	૧૯૮૮-૮૯	સામાજિક સંશોધન પદ્ધતિઓ, રચના પ્રકાશન, a. અમદાવાદ.
XV.	ઉપાધ્યાય ચંદ્રકાન્ત	૨૦૦૦-૦૧	રાજ્યની આદિમજૂથ જાતિઓમાં વિકાસ a. યોજનાને કારણે આવેલ પરિવર્તન, પીએચ.ડી. શોધનિબંધ, ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ
XVI.	ઉપાધ્યાય ચંદ્રકાન્ત અને	૨૦૦૦	આદિમજૂથ વસતિ ગણતરી, a. પંચોળી રવીન્દ્રભાઈ આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ કેન્દ્ર, ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ.
XVII.	ભારત સરકાર	૧૯૮૪	આઈ.જી.પટેલ સમિતિ અહેવાલ
XVIII.	ભારત સરકાર	૨૦૦૧	વસતિ ગણતરી
XIX.	ભારત સરકાર અને	૨૦૦૧	વસતિ ગણતરી a. ગામવાર તલાટીએ b. આપેલ માહિતી
XX.	ભારત સરકાર	૨૦૦૪	વી.આર.એસ.કૌલગી સમિતિ a. અહેવાલ

ડૉ. પ્રવિણ પટેલ

સંશોધન મદદનીશ

આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ કેન્દ્ર

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ

અમદાવાદ